

Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна

Факультет іноземних мов

Кафедра теорії та практики перекладу англійської мови

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ПЕРЕКЛАДУ ЯК СПЕЦІАЛЬНОСТІ
(V курс, IX семестр)

ЛЕКЦІЯ 3

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ ОСНОВИ ЗМІСТУ НАВЧАЛЬНОГО ПРЕДМЕТУ
«МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ПЕРЕКЛАДУ ЯК СПЕЦІАЛЬНОСТІ»

Лектор: Черноватий Л.М., докт. пед. наук, професор

1. ЗНАЧЕННЯ ФОНОВИХ ЗНАТЬ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКІСНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Якість перекладу, у найбільш загальному значенні, залежить від рівня володіння перекладачем двома мовами, перекладацьких навичок та умінь, а також від наявності у свідомості перекладача відповідних фонових знань та пов'язаної з ними термінології. Не применшуючи вагомості перших двох компонентів, важливість яких є досить аксіоматичною, зосередимося далі на фонових та термінологічних знаннях.

Підготовка перекладачів на сучасному етапі вимагає їх максимальної універсалізації. Це пов'язано з тим, що більшості з них доведеться часто змінювати галузь перекладу, а також його види. Кожна з галузей має систему базових понять, відношення між якими і складає її суть (наприклад, основні принципи функціонування економіки, види права та система понять в межах кожного з них, структура металургійного комбінату та основні виробничі процеси, які відбуваються на ньому). На додачу, в кожній галузі використовуються притаманні лише їй терміни, які за формою можуть співпадати із загальноживаними словами, але відрізнятися за змістом (наприклад, “натуральний” у економіці, “піклувальник” у юриспруденції, “лежак” у металургії). Відсутність фонових знань про зміст цих понять та термінологічних відповідників у свідомості перекладача нерідко приводить до вживання термінів типу *natural* (замість *barter*), *looker-after* (замість *administrator*), *lier* (замість *air feed pipe*). Зайве говорити, як це впливає на якість перекладу.

Погодившись із тезою щодо важливості фонових знань, неминуче опиняєшся перед питанням: а які саме галузі є найважливішими? Як вибрати їх серед величезного розмаїття компонентів людської діяльності? Повна відповідь на це питання, певно, потребує окремих досліджень, а тому тут обмежимося лише викладом загальних принципів.

В ідеалі, структура фонових знань перекладача та номенклатура термінологічних одиниць мають корелювати з відповідними параметрами освіченого носія кожної з двох

мов, з яких здійснюється переклад. Це твердження стосується переважно діапазону, а не глибини таких знань.

Структура фонових знань носія мови поповнюється протягом усього життя і складається з різних компонентів. Тут і казки, які індивід чує, а потім читає у ранньому дитинстві, дитячі вірші та пісеньки, найбільш популярні мультфільми, а пізніше – фільми. Початок навчання в школі та спілкування з однолітками, спільне проведення часу, вплив молодіжної субкультури, культурні заходи, читання періодики, художніх та публіцистичних творів, вплив кіно, комп'ютера, радіо та телебачення, поступове залучення до політичного життя, початок трудової діяльності – всі ці та багато інших подій у житті пересічного носія будь-якої мови впливають на структуру його фонових знань. З цього випливає важливий висновок: протягом терміну підготовки слід закласти усі перелічені вище та багато інших компонентів – від дитячих пісенок до знання сучасної політичної ситуації у конкретній країні – до свідомості майбутнього перекладача. Звичайно, таке завдання частково виконується школою, яка (принаймні теоретично) має потурбуватися про певні сегменти таких знань. Однак, головний тягар все ж таки лягає на плечі університету, метою навчання в якому має бути систематичне та цілеспрямоване засвоєння лінгвокультурного шару відповідної цивілізації.

Перспективним для визначення галузей, що обов'язково мають входити до фонових знань перекладача, є вивчення відповідних досліджень, які проводяться щодо конкретних країн та мов. Зокрема, цікавою видається спроба американського дослідника Е. Херша окреслити галузі (та їх компонентний склад), які “кожен освічений американець має знати” (Hirsch 1988), що пізніше завершилася виданням спеціального словника (Hirsch, Kett and Trefil 1993). Спроби скласти “лінгвокраїнознавчі словники” здійснювалися і в інших країнах, зокрема, в Радянському Союзі, а пізніше – в Росії (Томахин 1982; Томахин 1999; Рум 1999; Ощепкова та Петриковская 1998). Недоліками таких “словників” є те, що їх компоненти розташовані за абеткою, а не за галузями, тобто використання безумовно цінної інформації, яка міститься в них, вимагає додаткового опрацювання.

Логічно припустити, що перекладач з англійської має, як мінімум, знати не тільки усе те, що знає “кожен освічений американець”, але і те, що має знати “кожен освічений українець”. Відсутність спеціальних досліджень щодо українського компоненту є, звичайно, недоліком, але залишається сподіватися, що зміст навчання у середній та вищій школах України загалом цю проблему вирішує.

Втім, це не означає, що український компонент має повністю забезпечуватися дисциплінами, що не входять до мовно-перекладацького циклу та лінгвокраїнознавства. Практика переконливо доводить, що незважаючи на наявність відповідних курсів,

студенти мало обізнані, наприклад, в українській та слов'янській міфології. Внаслідок цього вони не можуть з певністю відрізнити, скажімо, Сварога від Дажбога, Перуна, Стрибога чи Велеса, надто вже провести паралелі слов'янського пантеону з римським, грецьким або германським.

Незнання фольклору призводить до того, що перекладачі сприймають дівку Марену у народній пісні “Дівка Марена в броду стояла, перевіз держала” як живу дівчину, а не солом'яне опудало, яке наприкінці свята Купала (Купайла) топили у воді. Студенти ж перекладають: *The girl Marena was standing in the ford, standing in the ford, ferrying across*. Таким чином, втрачається первісний зміст пісні.

Схожим чином відбувається зміна змісту при перекладі американської пісні “О, Шенандоа”, де Шенандоа – ім'я індіанського вождя, в дочку якого закохався купець. Незнання цього факту призводить до невірної орієнтації перекладача, який вважає, що тут іде мова про річку Шенандоа (а така річка є!) і перекладає перший рядок “Oh, Shenandoah, I love your daughter”, як “О, Шенандоа, дівчину маю”, вважаючи, що слово *daughter* живиться тут у символічному (“дочка річки Шенандоа”), а не прямому значенні.

Іноколи студенти можуть знати прізвище письменника, назву твору або його персонажів в українській транскрипції, але не мають щонайменшого уявлення про її написання або вимову англійською мовою. Наприклад, практично всі студенти, та й непоодинокі перекладачі, невірні перекладають назву трагедії Софокла “Цар Едіп” (*Oedipus Rex*), та й з написанням прізвища автора (*Sophocles*) мають проблеми. Це ж стосується широко вживаних виразів типу “непорочного зачаття” (*immaculate conception*); “Півцарства за коня!” (цитата з п'єси В.Шекспіра “Річард III”) (*My kingdom for a horse!*) тощо. У багатьох випадках студенти і перекладачі не розуміють значення тексту або слова, бо не сприймають їх як цитату або частину більш широкого контексту. Наприклад, *Baa, baa, black sheep* (перший рядок з дитячої пісеньки *Baa, baa, black sheep / Have you any wool? / Yes, sir, yes, sir / Three bags full*); *Double, double toil and trouble / Fire burn, and cauldron bubble* (заклинання відьом з п'єси В. Шекспіра “Макбет”, коли вони готують відьомське зілля); *Goldilocks* (дівчинка-золотоволоска із казки, яка була переказана російською мовою під назвою “Три ведмеді” і вважається частиною російського фольклору).

Ці та інші часто вживані приклади доводять важливість фонових знань для забезпечення якісного перекладу.

Узагальнюючи висновки досліджень, про які згадувалося раніше, можна спробувати окреслити галузі, знання яких є необхідним для перекладу з використанням двох мов:

української та англійської. При цьому будемо орієнтуватися переважно на американський варіант останньої.

Отже, гіпотетичні компоненти фонових знань перекладача, який вживає вказані вище мови, мають включати, як мінімум, такі галузі: 1. Біблія: структура, походження, основні персонажі, Палестина часів Ісуса Христа, найбільш вживні фрази Біблії; 2. Релігійні групи в світі, США та Україні; 3. Міфологія та фольклор (античні, германські, американські, слов'янські, українські); 4. Географія (світу, США, України); 5. Історія (світу, Америки, США, Європи, України); 6. Культура: - 6.1. Література (світова, англійська, США, східнослов'янська, українська), 6.2. - живопис та скульптура (світові, США, України), 6.3. - архітектура (Світова, США, України), - театр, кіно та музика (світові, США, України); 7. Освіта США та України; 8. Політика; 9. Юриспруденція в США та Україні; 10. Економіка та підприємництво США та України; 11. Техніка; 12. Природничі науки; 13. Гуманітарні науки; 14. Ідіоми, прислів'я та приказки.

Якщо проаналізувати підручники з англійської мови та практики перекладу, що використовуються в вузах України для підготовки перекладачів, то нескладно дійти висновку щодо неможливості на їх основі сформувати фонові знання майбутніх перекладачів у обсязі, який поданий вище. Головною причиною такої ситуації є відсутність комплексного підходу до вирішення проблем навчально-методичних матеріалів. Еклектичність у підборі навчальних матеріалів на сучасному етапі є взагалі-то виправданою, зважаючи на відсутність нових навчальних комплексів, компоненти яких взаємно заповнювали б один іншого. Проте, з іншого боку, важко сподіватися, що використання, наприклад, підручника під ред. А.Д. Аракіна, забезпечить фонові знання про систему судової влади в США після опрацювання уривку з художнього твору, хай і пов'язаного з темою, що вивчається. Використання невеликих додаткових текстів інформативного характеру не може кардинально змінити ситуацію, зважаючи на складність теми та наявність величезного корпусу термінології, яку слід було б засвоїти.

Револьюційний крок, здійснений українськими фахівцями разом з Британською Радою, у справі розробки нової програми з англійської мови для університетів (Ніколаєва та ін. 2001), можна лише вітати. Однак, з іншого боку, завдання її реалізації у навчальних матеріалах для підготовки перекладачів продовжує залишатися актуальним.

Проблема полягає власне не стільки у формулюванні галузей (тем), які заплановані для вивчення – нова програма (Ніколаєва та ін. 2001) включає багато з тих, що перелічені вище, - скільки у способах її реалізації. Обсяг фонових знань, закладений у наведеному нами переліку, є надзвичайно великим і ніякий підручник не в змозі його забезпечити.

Виходом із цієї, на перший погляд, безвихідної ситуації може бути комплексний підхід. По-перше, підручники з практики англійської мови для підготовки перекладачів мають відрізнятися від тих, які призначені для більш загальної мовної підготовки. Така відмінність полягає у глибшому опрацюванні лексики в межах теми. Скажімо, при роботі за темою “Почуття” студентам мають вводитися не вибірккові слова, а якомога повніші реєстри, що їх передають. Наприклад, подібний реєстр для передачі поняття “задоволення” в англійській мові може включати такі лексичні одиниці як *satisfaction, content(ment), pleasure, happiness, joy, delight, cheer, treat, kick* тощо. При цьому слід розмежувати ці “синоніми” з точки зору різниці у їх вживанні. Те ж стосується опису зовнішності, де для майбутніх перекладачів недосить знати, що “ніс” називається “nose”, а слід розрізняти різні його види (*Roman, retroussé, snub, button, aquiline, Grecian*) тощо. Іншою відмінністю підручника для перекладачів є неодмінна наявність перекладних вправ, аби постійно підтримувати готовність механізму переключення з одного мовного коду на інший.

По-друге, суттєвим резервом є координація змісту підручників для практики іноземної мови та практики перекладу. По суті, ці підручники та посібники мають бути елементами одного навчального комплексу, взаємно доповнюючи один іншого та виключаючи дублювання. Розподіл матеріалу між практикою іноземної мови та практикою перекладу можливий принаймні у 8 галузях з 14, перелічених у табл. 1 (за винятком галузей 1-3, 5, 12, 13). Раціональний розподіл матеріалу між двома дисциплінами, безумовно, може сприяти розширенню загального обсягу фонових знань та термінології протягом курсу навчання.

Посібники для навчання спеціальних видів перекладу (економічний, технічний тощо) мають включати скрізь, де це є доцільним, малюнки або схеми, які систематизують поняття конкретної (під)галузі.

Перспективним засобом подальшого розширення обсягу фонових та термінологічних знань перекладачів є використання потенціалу дисциплін лінгвістичного циклу (галузі 13, 14) та особливо лінгвокраїнознавства (галузі 4-9). Введення підручника з лінгвокраїнознавства до структури навчального комплексу для майбутніх перекладачів з відповідною координацією його змісту щодо матеріалів з практики іноземної мови та перекладу, сприяло б розширенню загального обсягу знань студентів.

Нарешті, ідеальним було б залучення до такого комплексу і підручників із загальноуніверситетських дисциплін, при вивченні яких студенти паралельно складали б двомовні словники та готували невеликі реферати іноземною мовою за пройденими

темами. Така ж процедура видається корисною і для дисциплін лінгвістичного циклу, однак частина рефератів (щодо іншомовних джерел) має готуватися українською мовою.

У кожній галузі доцільно визначити мінімальний обсяг фонових та термінологічних знань, які мають увійти до змісту навчання обов'язкових дисциплін. Однак, слід передбачити подальше удосконалення студентів у кожній галузі за рахунок продовження її вивчення у спецкурсах на вибір.

Схематично структуру навчального комплексу для підготовки перекладачів можна показати так (див. рис. 1).

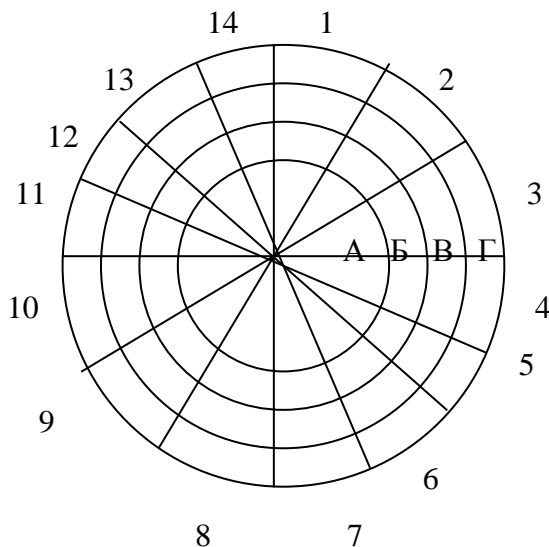

Рис. 1. Структура навчального комплексу для забезпечення фонових знань та володіння термінологією при підготовці перекладачів. Умовні позначення: 1-14 – галузі фонових знань (див. перелік у статті); А – загальноуніверситетські дисципліни; Б – дисципліни лінгводидактичного циклу та лінгвокраїнознавство; В – практика іноземної мови; Г – теорія та практика перекладу.

Як випливає з рис. 1, об'єднання матеріалів усіх дисциплін, які є компонентами програми для навчання перекладачів, у єдиний навчально-методичний комплекс, безумовно, сприяло б більш повному забезпеченню фонових знань, засвоєнню термінології та підвищенню якості навчання.

Література: 1. Австралия и Новая Зеландия: Лингвострановедческий словарь / Под рук. В.В. Ощепковой, А.С. Петриковской. – М.: Рус. яз., 1998. – 216 с.; 2. Програма з англійської мови для університетів / інститутів (п'ятирічний курс навчання): Проект / Колектив авт.: С.Ю. Ніколаєва та ін. – Київ: Британська Рада, 2001. – 245 с.; 3. Рум А.Р.У. Великобритания: Лингвострановедческий словарь. – М.: Рус. яз., 1999. – 560 с.; 4. Томахин Г.Д. Америка через американизмы. – М.: Высш. Школа, 1982. – 256 с.; 5. Томахин Г.Д. США: Лингвострановедческий словарь. – М.: Рус. яз., 1999. – 576 с.; 6. Hirsch, E.D. Cultural Literacy: What Every American Needs to Know. – NY: Vintage Books, 1988. – 253 p.; 7. Hirsch, E.D., J. Kett, J. Trefil. The Dictionary of Cultural Literacy. – Boston-New-York: Houghton Mifflin, 1993. – 619 p.

2. ФОНОВІ ЗНАННЯ У ГАЛУЗІ МІФОЛОГІЇ ЯК СКЛАДОВА ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

Компетенція перекладача включає багато складових: володіння мовами перекладу; наявність перекладацьких навичок і вмінь відповідного рівня досконалості, знання теми, мікро- та макроконтекстів тощо. Макроконтекст у максимально широкому сенсі можна розглядати як фонові знання у різних галузях людської діяльності. Залишаючи за межами статті проблему визначення мінімального обсягу таких знань, достатніх для підготовки перекладача (див. детальніше [5:184]) доцільно відзначити, що за будь-яких підходів до вирішення згаданої проблеми, їхнім незмінним складником будуть знання у галузі міфології та фольклору. Це обумовлюється низкою чинників.

Посилання на міфологічні сюжети і персонажі зустрічаються практично на кожному кроці: промови чиновників, судові слухання, конференції будь-якої тематики, радіо- та телепередачі, публіцистичні та художні твори, вживання приказок та прислів'їв у повсякденному спілкуванні – це лише невелика частка сфер вживання понять, виток яких лежать у міфології та фольклорі. Міф є одним з головних джерел драми [8]. Міфологічні образи пронизують літературні твори усіх епох, починаючи з античної та закінчуючи зверненням до міфології деяких письменників ХХ ст. (Дж. Джойс, Ф. Кафка, Т. Манн, Г. Маркес та інші). Міфотворчість була першим кроком на шляху створення релігій. Крім того, міфологія внесла свій внесок до розвитку психології та філософії (роботи З. Фрейда, психоаналіз К. Юнга, філософські міркування Ніцше). Міфологічне походження мають терміни багатьох наук – зоологія, біологія, ботаніка (зокрема, назви тварин і рослин), палеонтологія та астрономія (назви сузір'їв та планет) і т. і.

Алюзії на міфологічні поняття є поширеною практикою досвідчених ораторів, що часто застосовують цей прийом в публічних виступах (які доводиться перекладати послідовно або синхронно), аби справити належне враження на слухачів. Наприклад, дослівний переклад: вислову оратора *Zeus is impressive, but it is Hephaestus that does the work* (“Зевс вражає, та всю роботу робить Гефест”) навряд чи дуже допоможе пересічному слухачеві зрозуміти зміст речення. Для конкретизації слід інтерпретувати його з точки зору змісту міфологічних компонентів. “Зевс” є символом грому, а “Гефест” – вогню, а тому це речення, в залежності від контексту, може означати: “Хоч який страшний грім, але спалює блискавка”. З іншого боку, “Зевс” також означає верховну владу, а “Гефест” є одним з його численних підлеглих, а тому, у відповідному контексті, це речення можна перекласти, як: “Хоч яким могутнім виглядає верховний правитель, та всю роботу роблять його підлегли”.

З усього вищесказаного стає очевидним, наскільки важливим компонентом фонових знань перекладача є міфологія. Однак, як це не дивно, досі міфологія, як об'єкт навчання майбутніх перекладачів не розглядалася. Не вивчалися і зміст та методика такого навчання. Отже, вибір перелічених проблем (зміст та методика навчання міфологічних фонових знань майбутніх перекладачів) як об'єкту дослідження видається актуальним.

Першим компонентом змісту навчання, вочевидь, є інформація, що стосується античної міфології (грецької та римської). Цей компонент є важливим з огляду на те, що численні міфи давніх греків, збережені й доповнені давніми римлянами, справили великий вплив на світову і, зокрема, європейську культуру. Розташований на стику Африки та Євразії, "грецький світ" увійшов до культур та мов народів країн цих континентів, а згодом поширився до Австралії й Америки, які довгий час були європейськими колоніями. Крім того, греко-римське мистецтво, що значною мірою ґрунтувалося на міфології, і досі залишається культурологічною нормою, своєрідним зразком. Античні міфи, як первісна форма світосприйняття, є не лише переказом подвигів богів та героїв, а й віддзеркаленням реалій тогочасного світу. Саме тому алюзії на греко-римські міфи зустрічаються постійно: кажуть про подвиги Геракла, Авгієві стайні, троянського коня, вогонь Прометея, Еросові стріли, самозакоханого Нарциса, чоловічу красу Аполлона чи жіночу вроду Афродіти, називають красу та любов "Венерою", різні мистецтва і науки – "Музами", мудрість – "Афіною" тощо.

Не менш важливим джерелом фонових знань фахівця, що перекладає германськими мовами, є германська міфологія. Це твердження є досить аксіоматичним, адже видається малоперспективним вивчати будь-яку мову окремо від її культури й історії, бо мова вбирає до себе усі зміни, що відбуваються в суспільстві з плином часу. Отже будь-яка германська мова, наприклад, англійська, всотала первісні вірування, звичаї та уявлення давніх германців про навколишній світ, що віддзеркалилися у міфотворчості, релігії, філософії, мистецтві, легендах, казках, переказах, літературних творах, які містять величезний обсяг експліцитної та імпліцитної інформації про сиву давнину і життя предків. Така інформація зберігається у свідомості кожного пересічного освіченого носія будь-якої мови, включаючи англійську, а отже має входити до складу фонових знань кваліфікованого перекладача англійської мови.

Зміст третього компоненту впливає з того очевидного факту, що майбутньому перекладачеві доведеться працювати не лише з англійською, але й з українською мовою, а тому багаж його знань має включати інформацію щодо давньоукраїнської (давньослов'янської) систем світосприйняття, уявлення про природу і місце людини в ній, які, як і в інших народів, зашифровані у давніх міфах, і віруваннях, казках, легендах,

переказах, що пізніше вплинули на розвиток релігії, філософії, мистецтва, літератури тощо.

Таким чином, ми визначили три складові змісту навчання майбутніх перекладачів, з точки зору забезпечення міфологічного компонента фонових знань. Можна зауважити, що засвоєння цих складових передбачається, хоча і не в експліцитній формі, змістом інших навчальних предметів. Наприклад, засвоєння античної міфології є одним із завдань античної літератури, що є складовою змісту університетського курсу зарубіжної літератури. Засвоєння германської міфології – таким же відповідним сегментом того ж таки курсу зарубіжної літератури, а вивчення давньоукраїнської міфології – входить (принаймі, мало б входити) до змісту університетських курсів історії України та української культури. Однак практика спілкування зі студентами університетів наводить на думку, що наявна структура їх фонових знань суттєво відрізняється від тієї, якою вона мала б бути, виходячи із завдань предметів, що згадувалися вище.

З метою перевірки цього припущення ми провели спеціальне анкетування 60 студентів IV-V курсів факультету іноземних мов (англійське перекладацьке та німецьке відділення, 40 жінок та 10 чоловіків, віком від 21 до 25 років) Харківського національного університету ім.В.Н.Каразіна. Усі студенти, що брали участь у анкетуванні, прослухали усі предмети, які мали б сформувані відповідні фонові знання, і здали відповідні іспити та заліки. Таким чином, теоретично така популяція студентів мала б пересічно володіти мінімально достатнім для перекладача обсягом фонових знань у галузях античної, германської та давньоукраїнської міфології.

Для проведення анкетування була розроблена таблиця (див.табл.1), заповнення якої і було завданням студентів. Таблиця складалася за результатами аналізу відповідних джерел (див. [1-4; 6-13]). В таблиці студентам пропонувалося за 30 хвилин заповнити відповідні клітинки іменами античних, германських та давньоукраїнських богів, відповідно до функцій, які вони виконували. Написання імені відповідного бога слід було робити українською та англійською мовами. У кожному рядку одна клітинка була вже заповнена (виділено жирним шрифтом у таблиці), інші мали заповнити студенти (в табл.1 написи в таких клітинках зроблені звичайним шрифтом, що означає, що в реальних анкетах вони були порожніми). При цьому в кожному рядку студентам відкривалася лише одна клітинка (щоразу в іншій вертикалі), що мало б знівелювати випадки, коли студент добре знав лише одну вертикаль (наприклад, грецький пантеон).

Проаналізуємо одержані результати. Спочатку розглянемо структуру фонових знань даної популяції студентів.

Таблиця 1. Відповідності пантеонів грецьких, римських, германських і слов'янських богів

Явище або функція	Грецька міфологія	Римська міфологія	Скандинавсько-германська міфологія	Давньо-українська міфологія
Небо	Зевс (Zeus)	Юпітер (Jupiter)	Тир (Tyr), Одін (Odin)	Сварог (Svaroh)
Грім	Зевс (Zeus)	Юпітер (Jupiter)	Тор (Thor), Одін (Odin)	Перун (Perun)
Війна	Арей (Ares)	Марс (Mars)	Тор (Thor)	Перун (Perun)
Верховна влада	Зевс (Zeus)	Юпітер (Jupiter)	Одін (Odin)	Род (Rod) Перун (Perun)
Земля, родючість	Гея (Gaia)	Теллус (Tellus)	Ерд (Erd)	Ярило (Jarylo)
Доля	Мойри (Moirae)	Парки (Parcae)	Норни (Norns) Валькірії (Valkyrie)	Вили (Vylys)
Богиня кохання	Афродіта (Aphrodite)	Венера (Venus)	Фрея (Freya/Freya)	Лада (Lada)
Богиня шлюбу та захисниця жінок	Гера (Hera)	Юнона (Juno)	Фрігга (Frigg(a))	Лада (Lada)-шлюб Мокоша (Mokosha)
Бог(иня) вина та плодючих сил землі	Діоніс (Dionysus)	Вакх (Bacchus)	Фрей (Frey)	Деметра (Demetra) Ярило (Jarylo)
Божество лісів і тварин	Пан (Pan)	Фавн (Faunus)		Велес (Veles) – тварини; Святибог (Svyatyboh) – ліс
Божество підземного світу	Гадес (Hades)	Плутон (Pluto)	Одін (Odin) Гель (Hel)	Вій (Viy) Троян (Trojan)
Бог мандрів, торгівлі, змагань	Гермес (Hermes)	Меркурій (Mercury)	Одін (Odin)	Радогост (Radogost)
Тасмничі знання	Гермес (Hermes)	Меркурій (Mercury)	Одін (Odin)	Велес (Veles)
Море, вода	Посейдон (Poseidon)	Нептун (Neptune)	Ігор (Eagor) Нхорд (Njord)	Водяник (Vodyanyk) Дана (Dana)
Світло і гармонія	Аполлон (Apollo)	Аполлон (Apollo)	Бальдар (Balder)	Дажбог (Dazhboh)
Берегиня домашнього вогнища	Гестія (Hestia)	Веста (Vesta)	Фрігга (Frigg(a))	Берегиня (Berehynya)
Вітер	Борей (Boreas)	Аквілон (Aquilo)	Нхорд (Njord)	Стрибог (Stryboh)
Місяць	Селена (Selene)	Луна (Luna)	Мані (Mani)	Хорст (Khorst)
Сонце	Геліос (Helios)	Сонце (Sol)	Соль (Sol)	Дажбог (Dazhboh)
Зоря	Еос (Eos)	Aurora (Аврора) Матута (Matuta)	Бальдар (Balder)	Ятробог (Yatrobogh)
Бог кохання	Ерос (Eros)	Купідон, Амур (Cupid, Amor)	Тор (Thor)	Лель (Lel') Ярило (Jarylo)
Майстерність, ремесла, вогонь	Гефест (Hephaistos) Циклопи (Cyclops)	Вулкан (Vulcan)	Гноми (dwarfs)	Сварог (Svaroh) Симаргл (Symarhl)
Медицина	Асклепій (Asclepius)	Ескулап (Aesculapius)	-	Мокоша (Mokosha) Купайло (Kupaylo)

Грецька міфологія. Функцію “грим” правильно ототожнюють з іменем Зевса 30% опитаних, деякі помилково вказали ім'я Гефеста, інші – не змогли відповісти на це питання. Бога війни (Ares) вірно вказали 25% респондентів. Крім того, щодо цієї функції спостерігається найбільша різноманітність варіантів відповідей, які пропонувалися студентами, зокрема, вказувалися імена Марса, Гери, Афіни, Аполлона, Еросу, Артеміди та Юпітера. Вірно вказали ім'я Зевса як символу верховної влади 35% опитаних, 5% вважають таким символом Геру.

Символ Долі не зміг назвати жоден із студентів. Деякі називали Фортуну. Богиню кохання вірно назвали 60%, інші плутали її з римським відповідником і називали Венеру

або взагалі нічого не писали. Божество шлюбу знають лише 5% опитаних, ще 5% вважають, що це Амур, а 15% назвали Гіменея. Діоніса знають 45% студентів, інші або не вказали нікого, або помилково вказували Гефеста та Гермеса. 40% опитаних правильно ідентифікували Плутона та його функцію. Жоден із студентів не знав, який бог відповідав за збереження таємничих знань. Знали Посейдона та його функцію у грецькому пантеоні 20% опитаних, при цьому один студент переплутав Посейдона з Плутоном, що певно пояснюється схожістю форм цих слів.

Ніяких асоціацій не викликали функції світла та гармонії, а також берегині домашнього вогнища. Геліоса, як символ Сонця, назвали лише 10% опитаних, інші пропонували такі варіанти, як Аполлон та Ра. Стільки ж (10%) правильно назвали Селену, а щодо Зорі, то правильних відповідей взагалі не було, хоча деякі пропонували римський варіант (Аврора). Правильно назвали Ероса 15%, інші пропонували Аполлона, Купідона або Амура. Останні два, певно, лише тому, що вони були вказані в сусідній клітці.

Гефеста, як покровителя майстерності, ремесел та вогню правильно назвали 10%, інші або пропустили цю клітку, або вказували Прометея чи Музи. Нарешті Асклепія, як бога, що опікувався медициною, назвали лише 5% студентів, інші ніяких варіантів не запропонували.

Таким чином, зважаючи на досить низький відсоток правильності відповідей (17%), можна зробити висновок, що рівень знань грецької міфології майбутніх перекладачів, в усякому разі, тих хто брав участь у опитуванні, далекий навіть від мінімально необхідного і потребує суттєвої корекції.

Римська міфологія. 20% студентів правильно назвали бога, з яким асоціюється поняття “небо” (Юпітер), інші не змогли назвати нікого, окремі опитувані вважали, що це – Уран. Також 20% вірно назвали символ грому (Юпітер), деякі називали Сатурн, інші не змогли відповісти на це питання. 15% опитуваних правильно асоціюють поняття верховної влади з іменем Юпітера, деякі вважають, що це – Марс, інші не змогли визначитися. Лише по 5% правильних відповідей зібрали питання щодо богів шлюбу (Юнона); лісів і тварин (Фавн, пропонувалася також Артеміда); майстерності, ремесел і вогню (Вулкан, пропонувався також Юпітер). 10% знають Меркурія як покровителя мандрів, торгівлі та змагань (називалося також ім'я Юпітера). Стосовно інших богів, то тут правильних відповідей не було, хоча варіанти пропонувалися. Наприклад, для символізування землі пропонувалися (замість Теллуса) імена Деметри та Гери; для позначення світла та гармонії пропонувалася Нефертіті (замість Аполлона); для символу сонця – Ра та Ара (замість Соль).

Загалом рівень знань римської міфології ще нижчий (5%), ніж у випадку з грецькою (17%) і, звичайно, є недостатнім для перекладача.

Що стосується знань **германської** (0,3% правильних відповідей) та **давньослов'янської** (1,7%) **міфологій**, то вони на цих ділянках практично відсутні.

Ще однією проблемою, яку виявило наше дослідження, є низький рівень спроможності студентів правильно писати міфологічні імена англійською мовою. Ось деякі варіанти написання імен богів англійською мовою (зірочкою позначені помилкові варіанти). Аполлон (*Apollo*) передавався як **Appolon*, **Appolos*, **Apolosius*; Артеміда (*Artemis*) – як **Ardemide*; Афродіта (*Aphrodite*) – як **Aphrodita*, **Afrodite*, **Afrodita*; Асклепій (*Asclepius*) – як **Asklepii*; Геліос (*Helios*) – як **Geleous*; Гера (*Hera*) – як **Gara*; Гермес (*Hermes*) – як **Germeus*; Гефест (*Hephaestos*) – як **Gethestus*, **Gefestus*, **Gefest*; Гіменей (*Hymen*) – як **Gimeneu*; Діоніс (*Dionysus*) – як **Dionis*, **Dionisiy*, **Dionisius*; Ерос (*Eros*) – як **Erus*, **Aros*; Меркурій (*Mercury*) – як **Mercurius*; Посейдон (*Poseidon*) – як **Poseudon*; Прометей (*Prometheus*) – як **Prometei*; Селена (*Selene*) – як **Selena*, **Selen*; Тор (*Thor*) – як **Tor*; Фавн (*Faunus*) – як **Favn*; Фрея (*Freyja/Freya*) – як **Freye*; Юнона (*Juno*) – як **Yunon*, Юпітер (*Jupiter*) – як **Yupiter*; Ярило (*Yarylo*) – як **Yarilo*, **Yarile*.

Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки.

1. Наявність фонових знань з античної, германської та давньоукраїнської міфології є необхідним компонентом фонових знань перекладача, який перекладає українською мовою з англійської та навпаки.

2. Існуюча на сьогодні система забезпечення фонових міфологічних знань через курси зарубіжної літератури та інші предмети історико-культурної спрямованості не забезпечує повною мірою їхнього формування з причини слабкої співвіднесеності змісту цих предметів з метою навчання перекладачів взагалі і предметами їхньої спеціалізації, зокрема.

3. Для підвищення якості підготовки перекладачів слід скоординувати зміст навчання та перебудувати принципи викладання згаданих курсів з врахуванням завдань, вирішення яких передбачено програмою підготовки перекладачів.

4. Частина фонових міфологічних знань має бути включена до змісту навчання практики перекладу, оскільки предмети історико-культурної спрямованості не в змозі забезпечити формування певних компонентів таких знань, наприклад, формування орфографічних навичок написання слів, що позначають відповідні поняття, тощо. Таким чином, вирішення даної проблеми потребує конкретизації сегментів фонових міфологічних знань, які мають бути включені до змісту навчання практики перекладу, та

створення навчально-методичних матеріалів для засвоєння таких знань і формування відповідних навичок.

Література: 1. Войтович В. Українська міфологія. – К.: Либідь, 2002. – 664с.; 2. Лозко Г. Українське язичество. – К.: Укр.центр духовної культури, 1994. – 96с.; 3. Плачинда С. Словник давньоукраїнської міфології. – К.: Укр.письменник, 1993. – 64с.; 4. Мифы народов мира, 2-е издание, главный редактор С.А. Токарев. - М.: Советская Энциклопедия, 1987 – Т. I, А-К – 671с. 1988 –Т. II, К-Я – 719с.; 5. Черноватий Л.М. Особливості навчальних матеріалів для підготовки перекладачів // Вісник Сумського держ. ун-ту. - 2002. - № 4 (37). - С. 184-188; 6. Collins Cobuild English Language Dictionary. – London: Collins, 1990. – 1704p.; 7. Concise Columbia Encyclopedia. - New York: Columbia University Press, 1994. – 973p. ; 8. Encyclopedia Britannica 2003 Ultimate Reference Suite CD-Rom; 9. Hirsch E.D. et al. The Dictionary of American Cultural Literacy. – Boston-New York: Houghton Mifflin, 1993. – 619p.;<http://www.pantheon.org/areas/mythology/ther/articles.html>; 10.<http://hometown.aol.com/hpsofsner/>; 11.<http://webhome.idirect.com/~donlong/>; 12. <http://www.pantheon.org>.

3. ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ МІФОЛОГІЧНИХ АЛЮЗІЙ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ

У попередніх публікаціях [1] ми аргументували власну точку зору щодо важливості забезпечення максимально широких фонових знань майбутніх перекладачів. Зокрема, ми здійснили спробу запропонувати перелік найбільш важливих галузей, які бажано було б охопити під час навчання. Згаданий список включав, зокрема, знання про біблію та найбільш важливі релігійні групи, міфологію та фольклор відповідних народів, географію, історію, культуру, літературу, живопис та скульптуру, архітектуру, театр, кіно та музику, освіту, політику, юриспруденцію, економіку та підприємництво, техніку, природничі і гуманітарні науки та деякі інші (більш детально див. [1]). При цьому засвоєнню мають підлягати, як мінімум, знання, що мають загальнолюдську цінність, а також ті їхні сегменти, що відображають національну специфіку народів, мови яких вживаються при перекладі. Наприклад, перекладачеві, який працює з англійською та українською мовами, слід орієнтуватися не тільки в подіях загальносвітової історії, але й добре знати історію України, Великобританії та США. Не зайвим було б також мати хоча б загальне уявлення про історію інших англомовних країн, наприклад, Канади, Австралії чи Нової Зеландії.

Усі перелічені вище галузі є цікавими як об'єкти засвоєння, однак, пам'ятаючи про обмежені можливості статті, зосередимо свою увагу лише на одному компоненті фонових знань майбутнього перекладача, а саме – на знаннях міфології.

Важливість міфологічних знань для перекладача вже розглядалася у найбільш загальному вигляді в інших наших роботах [2]. Нагадаємо, що, з нашої точки зору, майбутній перекладач, який буде працювати з англійською та українською мовами, повинен мати загальне уявлення, як мінімум, про античну (грецьку та римську), германську та давньоукраїнську міфологію і фольклор. Проведені нами дослідження [2] показали, що, на жаль, сподівання на те, що формування відповідних знань відбувається при вивченні інших предметів університетського курсу навчання, не виправдовуються.

П'ятикурсники перекладацького відділення Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна спромоглися відповісти лише на 15% питань щодо античного пантеону, тоді як ситуація з обізнаністю щодо давньогерманської та давньоукраїнської міфології взагалі гнітюча – лише 1,7% правильних відповідей стосовно давньоукраїнського пантеону та жалюгідні 0,3% – щодо давньогерманського (більш докладно див. [2]). Бесіди зі студентами та викладачами інших вищих закладів освіти України та Росії наводять на думку, що така ситуація не обмежується рамками згаданого університету, а є досить типовою. З іншого боку, за нашими спостереженнями, вона не викликає і глибокого занепокоєння серед викладачів та студентів, які розглядають (усвідомлено чи не усвідомлено) знання міфології скоріше як бажану ознаку загальної освіченості, аніж абсолютно необхідний компонент перекладацької компетенції.

Спробуємо показати хибність такої думки на конкретних прикладах. Розглянемо, як ілюстрації, кілька фраз, що можуть трапитися під час перекладу виступів досвідчених ораторів, які люблять вживати незвичні форми та крилаті фрази (в тому числі і вирази створені ними самими, замасковані під крилаті фрази), аби досягти більшого ефекту у намаганні впливати на аудиторію.

1. *Zeus is impressive, but it is Hephaestus that does the work* – Дослівний переклад: “Зевс вражає, та всю роботу робить Гефест”. Як бачимо, такий переклад навряд чи дуже допоможе пересічному слухачеві зрозуміти зміст речення. Спробуємо його інтерпретувати з точки зору змісту міфологічних компонентів. “Зевс” є символом грому, а “Гефест” – вогню, а тому це речення, в залежності від контексту, може означати: “Хоч який страшний грім, але спалює блискавка”. З іншого боку, “Зевс” також означає верховну владу, а “Гефест” є одним з його численних підлеглих, а тому, у відповідному контексті, це речення можна перекласти, як: “Хоч яким могутнім виглядає верховний правитель, та всю роботу роблять його підлегли”.

2. *By the time you have money to burn, Hephaestus has left.* – Дослівний переклад: “Поки назбираєш грошей, аби спалити їх, Гефест вже зник”. Спираючись на знання про те, що Гефест символізує вогонь, це речення можна зробити зрозумілішим для сприйняття: “Тепер, коли є гроші для вогнища бажань, на жаль, те вогнище вже згасло”.

3. *If there are men on Selena, they must be using Gaia as their lunatic asylum.* – Дослівний переклад: “Якщо на Селені живуть люди, то вони напевно використовують Гею як власну лунатичну божевільню”. Виходячи з того, що “Селена” означає “Місяць”, а “Гея” – “Земля”, це речення можна перекласти так: “Якщо на Місяці справді живуть люди, то, поза всяким сумнівом, Земля – це місце, куди вони відправляють своїх лунатиків та божевільних”.

4. *More Ares, less Eros; more Eros, less Ares.* – Дослівний переклад: “Чим більше Арея, тим менше Ероса; чим більше Ероса, тим менше Арея.” Знаючи, що “Арей” бог війни, а “Ерос” – бог кохання, це речення краще було б перекласти як “Війна лютує – кохання плаче, любов сміється – війні кінець”.

5. *Is Ares an interlude during Eros time or Eros an interlude during Ares time?* – Переклад із збереженням міфологічних термінів: “Чи Арей грає час від часу у п’єсі, що писав Ерос, чи той лиш майстер епізоду, а режисер – Арей?” Виходячи зі значень, що вже згадувалися раніше (див.п.4), а також застосовуючи прийом розширення щодо терміну “Ерос” (при його протиставленні терміну “Арей”, перший може виступати його антонімом, тобто означати “мир”), це речення можна конкретизувати приблизно таким чином: “Питання стоїть так: ми живемо в епоху миру, яка зрідка переривається військовими конфліктами, чи навпаки?”

6. *In time of Eros prepay for Ares.* – Дослівний переклад: “В часи Ероса відкладай гроші для Арея”. Враховуючи викладене у попередньому пункті, конкретизація даного речення не викликає особливих труднощів: “І в мирний час не варто економити витрати на оборону.”

7. *When Aphrodite dies of starvation, it’s usually the man’s fault.* – Дослівний переклад: “Коли Афродіта вмирає з голоду, зазвичай винним є чоловік.” Приймаючи до уваги значення терміну “Афродіта” як “кохання”, контекстний переклад цього речення міг би бути таким: “Коли згаса вогонь кохання, то винний той, хто хмизу не підклав, а саме – чоловік.”

8. *Hera without Eros results in Eros out.* – Дослівний переклад: “Гера без Ероса – Ерос йде геть”. Зважаючи на те, що “Гера” символізує “шлюб”, конкретизація цього речення могла б виглядати так: “Шлюб без кохання веде до позашлюбного кохання.”

9. *Whether a man gives up Bacchus or Venus, depends on the vintage.* – Дослівний переклад: “Вирішення чоловіком питання, кого кидати – Вакха чи Венеру, залежить від витримки.” Враховуючи контекст і значення міфологічних термінів та застосовуючи прийом антонімічного перекладу, це речення можна перекласти так: “Коли чоловік вирішує, що вибрати – жінку чи вино, він перш за все цікавиться їхнім віком.”

10. *Mercury develops a man’s mind, especially his imagination.* – Дослівний переклад: “Меркурій розвиває інтелект людини, особливо її уяву.” Це речення може залишитися незрозумілим, якщо не усвідомлювати, що Меркурій є покровителем не тільки торгівлі, але й подорожуючих, тому у відповідному контексті, особливо у виступах, пов’язаних з туризмом, це речення може звучати, як “Подорожування розвиває інтелект людини, особливо її уяву.”

11. *Aphrodite is one long sweet dream, but Hera is an alarm clock.* – Дослівний переклад: “Афродіта – це довгий солодкий сон, а Гера – будильник.” Враховуючи символіку міфологічних імен, яка вже розглядалася раніше (див.п.7-8), це речення доцільно конкретизувати, підставивши відповідні значення: “Кохання – це довгий солодкий сон, а шлюб – будильник.”

12. *Dionysus drowned more people than Poseidon.* – Дослівний переклад: “Діоніс втопив більше людей, ніж Посейдон.” Згадавши, що Діоніс є грецьким еквівалентом більш відомого широкому загалу римського Вакха, а Посейдон – римського Нептуна, неважко конкретизувати це речення таким чином: “У вині втопилося більше людей, ніж у морі.”

13. *The danger is not what Pan will do with man, but what man will do with Pan.* – Дослівний переклад: “Небезпека полягає не в тому, що Пан зробить з людиною, а в тому, що людина зробить з Паном.” Враховуючи, що “Пан” символізує ліси і тварини, а в даному випадку це значення можна розширити до “природи взагалі”, речення набуває чіткого змісту: “Не природа загрожує людині, а людина – природі.”

14. *Eos rises before I do, but I break even by retiring after she does.* – Дослівний переклад: “Еос встає раніше мене, але я згодом з нею поквитаюсь, бо пізніше ляжу спати.” Проста підстановка слова “зоря” замість “Еос” зразу ж надає реченню однозначності: “Раніш ніж я встає зоря, та згодом поквитаюсь я – пізніш за неї ляжу спати.”

15. *One good thing of meeting Pluto is that it is also the end of your taxes.* – Дослівний переклад: “Зустріч з Плутоном має й позитивний бік – більш не треба платити податки.” Зважаючи на те, що Плутон є богом підземного царства, зустріч з ним означає смерть, то ж речення набуває такого вигляду: “У смерті є й позитивний бік – вона звільняє від потреби платити податки.”

16. *Harpie raises hell with a great many men while Hestia raises hell with only one.* – Дослівний переклад: “Гарпія перетворює на пекло життя багатьох і багатьох чоловіків, тоді як Гестія – лише одного.” “Гарпія” означає “стерва”, “Гестія” є берегинею домашнього вогнища, тобто вони є антонімами. Застосувавши прийом розширення, можна конкретизувати значення цього речення так: “Погана жінка перетворює на пекло життя багатьох і багатьох чоловіків, тоді як порядна – лише одного.”

17. *You'll never learn Hermes thoroughly until you've learned his tricks.* – Дослівний переклад: “Перш ніж знати Гермеса досконало, слід оволодіти усіма його прийомами.” Гермес є грецьким відповідником римського Меркурія (див.п.10), але в цьому реченні він вживається у відмінному значенні. Гермес, крім подорожуючих, опікувався ще й торгівлею і саме у цьому значенні вживається тут. Отже речення можна прояснити,

переклавши його так: “Аби торгувати досконало, слід оволодіти усіма таємницями цього ремесла.”

18. *A Helios bath is the only bath that requires neither soap nor water.* – Дослівний переклад: “Ванна Геліоса є єдиною ванною, яка не потребує ні мила ні води.” Згадавши, що “Геліос” є власне сонцем, неважко спростити речення: “Лише для сонячної ванни не потрібні ні мило ні вода.”

19. *When a man tries to drown his trouble, he never goes to Neptune.* – Дослівний переклад: “Коли чоловік намагається втопити власні проблеми, він ніколи не йде до Нептуна.” Зважаючи на загальновідоме значення Нептуна, можна конкретизувати це речення так: “Коли чоловіку треба втопити власне горе, він шукає не воду.”

20. *Asclepius is God's enemy as he fights to ruin God's plans.* – Дослівний переклад: “Асклепій – ворог бога, бо робить усе, аби зірвати його плани.” “Асклепій” є грецьким відповідником більш відомого римського бога медицини Ескулапа, розуміння чого робить переклад даного речення гранично прозорим: “Лікар – є ворог божий, бо робить усе, аби зірвати плани божі.”

21. *Apollo makes up in height for what he lacks in length.* – Дослівний переклад: “Аполлон компенсує брак тривалості надмірною висотою.” Як бачимо, дослівний переклад виглядає як набір слів, сукупність яких не має великого сенсу. Якщо ж прийняти до уваги, що Аполлон символізує світло та гармонію і розширити поняття “гармонії” до поняття “щастя”, то речення набуває чіткості: “Щастя триває недовго, зате яке це насичене відчуття!”

22. *Moirai is the irony that permits us to kill time before time kills us.* – Дослівний переклад: “Мойри – це іронія, яка дозволяє нам вбивати час, перш ніж час вб’є нас.” Розуміння того, що Мойри у грецькій міфології (“Парки” у римській) символізують “долю”, дозволяє провести необхідні трансформації, аби чіткіше передати зміст речення: “Іронія долі: людині дозволено вбивати час, перш ніж він вб’є людину.”

Перелік виразів подібного типу можна було б продовжити, але видається, що і наведених цілком достатньо, аби переконатися, що наявність фонових знань з міфології є абсолютно необхідним компонентом перекладацької компетенції. Слід зауважити, що для формування такого компоненту доцільно не розширювати обсяг курсу зарубіжної літератури, як це може здатися з логіки викладу цієї статті, а вводити відповідні елементи до практичних курсів англійської мови і теорії та практики перекладу, тим більше, що деякі аспекти проблеми, що розглядається (наприклад, вимова та орфографічні особливості написання імен відповідних богів та міфічних істот), взагалі залишаються без уваги в курсі літератури, що і підтвердили результати нашого дослідження (більш

докладно – див. [2]). Попереднім доказом більшої ефективності пропонуваного шляху є той факт, що введення інформації про пантеони античних, давньогерманських та давньоукраїнських божеств у вигляді порівняльної таблиці, яке забрало усього лише дві академічні години в курсі теорії та практики перекладу, привело до того, що під час підсумкового тесту, який за змістом був ідентичний тому, що використовувався на п'ятому курсі (див. вище), студенти третього (!) курсу показали середній результат у 67% правильних відповідей. Просте порівняння з результатами п'ятикурсників (див. вище) говорить само за себе. З іншого боку, це не означає ігнорування курсу зарубіжної літератури, координування змісту якого з курсами практики англійської мови та перекладу, є значним резервом підвищення ефективності навчання майбутніх перекладачів.

Література: 1. Черноватий Л.М. Особливості навчальних матеріалів для підготовки перекладачів // Вісник Сумського держ. ун-ту. - 2002. - № 4 (37). - С. 184-188; Черноватий Л.М., Варенко Т. Фонові знання у галузі міфології як складова перекладацької компетенції // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна. – 2003. - №609. – С.3-6.

4. ВПЛИВ СТРУКТУРИ ФОНОВИХ ЗНАНЬ ПЕРЕКЛАДАЧА НА ІНТЕРПРЕТАЦІЮ МІФОЛОГІЧНИХ АЛЮЗІЙ

Досі ми розглядали роль фонових знань для інтерпретації міфологічних алюзій у формі уявного експерименту, тобто ми *припускали*, що могло б статися, якби перекладач, не маючи відповідних фонових знань, вдався до дослівного перекладу, як це найчастіше трапляється у випадку неповного розуміння ним змісту висловлювання.

Зараз же перейдемо до аналізу випадків реальної інтерпретації згаданих алюзій майбутніми перекладачами, яких можна розглядати як досить репрезентативну вибірку, зважаючи на те, що досліджуваними були студенти п'ятикурсники перекладацького відділення Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна (усього 32 особи, 26 жінок, 6 чоловіків, віком від 21 до 25 років), багато з яких вже працюють перекладачами, тобто цю популяцію можна розглядати як перекладачів-початківців. Як уже згадувалося у попередніх публікаціях [3], за результатами експериментального анкетування рівень фонових знань майбутніх перекладачів щодо античного пантеону був досить низьким (15%), а щодо давньогерманської та давньоукраїнської міфології – ще нижчим (більш докладно див. [3]). З іншого боку, за нашими спостереженнями, складається враження, що така ситуація не викликає занадто великого занепокоєння серед викладачів та студентів, які розглядають знання міфології скоріше як бажану ознаку загальної освіченості, аніж як важливий компонент перекладацької компетенції.

Розглянемо обґрунтованість такої думки на конкретних прикладах інтерпретації міфологічних алюзій майбутніми перекладачами. Матеріалом експерименту послужила 21 спеціально сконструйована фраза з тих, що можуть трапитися під час перекладу виступів досвідчених ораторів, які полюбляють вживати незвичні форми та крилаті вислови, аби досягти більшого ефекту у намаганні впливати на аудиторію. Ці фрази вже аналізувалися з теоретичної точки зору в попередніх публікаціях (більш докладно див. [2]). Зараз же звернемо увагу на особливості їхньої інтерпретації перекладачами-початківцями.

1. *Zeus is impressive, but it is Hephaestus that does the work.* Очікувані варіанти перекладу: А) “Хоч який страшний грім, а спалює блискавка”, Б) “Хоч яким могутнім виглядає верховний правитель, та всю роботу роблять його підлегли”, або В) дослівний переклад: “Зевс вражає, та всю роботу робить Гефест”. Цю фразу переклали усі студенти, але використовуючи різні підходи. 50% використали дослівний переклад; близько 30% – модель Б, 7% - модель А. 13% перекладачів мали труднощі з інтерпретацією, пов’язані з недостатнім обсягом фонових знань, що змушувало їх імпровізувати з більшим чи меншим успіхом. Наслідком подібної імпровізації були фрази типу: “На роялі має грати піаніст, але хтось же повинен і тягати його” або вже зовсім далеко від первісного змісту: “Розваги принаджують, а праця годує”. Очевидно, що такий переклад навряд чи допоможе пересічному слухачеві зрозуміти зміст висловлювання.

2. *By the time you have money to burn, Hephaestus has left.* Очікувані варіанти перекладу: А) “Тепер, коли є гроші для вогнища бажань, на жаль, те вогнище вже згасло”; Б) дослівний переклад: “Поки назбираєш грошей, аби спалити їх, Гефест вже зник”. Ця фраза виявилася важчою за попередню. 30% студентів взагалі не змогли перекласти її, 35% використали дослівний переклад у різних варіантах, а інші намагалися імпровізувати: “Назбиравши купу грошей за усе життя, розумієш, що щастя не в них”, “Коли у вас з’являться гроші, то вже буде запізно”. “Коли з’являються зайві гроші, з’являються і лінощі”, і навіть “Пізно ви, хлопці, прокинулися!” Як бачимо, більша невизначеність знань щодо функції Гефеста (порівняно із Зевсом у першому прикладі) призводить і до більшої невизначеності перекладача.

3. *If there are men on Selena, they must be using Gaia as their lunatic asylum.* Очікувані варіанти перекладу: А) “Якщо на Місяці справді живуть люди, то, поза всяким сумнівом, Земля – це місце, куди вони відправляють своїх лунатиків та божевільних”; Б) дослівний переклад: “Якщо на Селені живуть люди, то вони напевно використовують Гею як власну лунатичну божевільню”. Лише 7% перекладачів намагалися використати модель

А, 25% взагалі не змогли перекласти цю фразу, ще 50% використали дослівний переклад, а інші намагалися вийти з важкої ситуації різними шляхами: деякі вважали, що Селена – це острів, решта вживали туманні фрази, типу “І в божевільних бувають тверезі думки”. Як бачимо, незнання значення імен “Селена” та (більшою мірою) “Гея” вилилося у переклад, що навряд чи буде зрозумілим пересічному слухачеві.

4. *More Ares, less Eros; more Eros, less Ares.* Очікувані варіанти перекладу: А) “Війна лютує – кохання плаче, любов сміється – війні кінець”; Б) дослівний переклад: “Чим більше Арея, тим менше Ероса; чим більше Ероса, тим менше Арея.” 25% студентів застосували різні варіанти моделі А, ще 25% – дослівний переклад, 20% відмовилися від спроби перекласти, а решта імпровізувала: “Чим більше почуттів, тим менше пристрасті, а чим більше пристрасті, тим менше почуттів”, “Щастя в тому, чого не маєш, а якщо його й маєш, то не стільки, скільки б хотілося” і навіть “Не щастить у карти, пощастить у коханні”. Ці приклади переконливо свідчать про незнання студентами функції Арея (бога війни), що призводить до інформаційних помилок у більшості випадків, куди слід віднести і дослівний переклад, бо таке ж незнання слід очікувати і у більшості споживачів перекладу.

5. *Is Ares an interlude during Eros time or Eros an interlude during Ares time?* Очікувані варіанти перекладу: А) “Питання стоїть так: ми живемо в епоху миру, яка зрідка переривається військовими конфліктами, чи навпаки?”; Б) дослівний переклад: “Чи Арей є інтерлюдією в час Ероса, чи Ерос є інтерлюдією в час Арея?” 20% студентів намагалися застосувати модель А, ще 30% – дослівний переклад, 30% не змогли перекласти цю фразу, а інші сподівалися на власну інтуїцію: “Чи кохання є прелюдією пристрасті, чи навпаки?” і навіть: “Що з’являється раніше: курка чи яйце?” Як впливає з аналізу, у споживачів перекладу цього висловлювання небагато шансів на адекватне його розуміння.

6. *In time of Eros prepay for Ares.* Очікувані варіанти перекладу: А) “І в мирний час не варто економити витрати на оборону”; Б) дослівний переклад: “В часи Ероса відкладай гроші для Арея”. 30% студентів не змогли перекласти запропоновану фразу, 35% намагалися застосувати модель А, ще 35% – дослівний переклад. Зважаючи на труднощі інтерпретації споживачами імені Арей (див. коментар до фрази 4), а також на значну питому вагу дослівного перекладу разом з відмовою від перекладу взагалі, слід прогнозувати велику вірогідність втрати ними змісту оригіналу при сприйнятті цього речення.

7. *When Aphrodite dies of starvation, it’s usually the man’s fault.* Очікувані варіанти перекладу: А) “Коли згаса вогонь кохання, то винний той, хто хмизу не підклав, а саме –

чоловік”; Б) дослівний переклад: “Коли Афродіта вмирає з голоду, зазвичай винним є чоловік.” Лише 15% студентів намагалися перекласти за моделлю А, 7% не змогли перекласти це речення, 43% застосували дослівний переклад, інші імпровізували: “Коли жінка помирає від страждань, це зазвичай – помилка чоловіка”, “Дівчина помирає з голоду – винний чоловік”, “Якщо красуня сумує, то хто, як не чоловік, винний у цьому?” Головна помилка перекладачів у цьому випадку – інтерпретація терміна “Афродіта” як “жінки” або “краси” замість “кохання”, що підтверджується і наявністю таких варіантів перекладу: “Краса вмирає з вини чоловіка” і навіть: “У загибелі краси зазвичай є винною людина”. Як бачимо, дослівний переклад вкупі з помилковою інтерпретацією контексту призводить до викривлення змісту оригіналу.

8. *Hera without Eros results in Eros out.* Очікувані варіанти перекладу: А) “Шлюб без кохання веде до позашлюбного кохання”; Б) дослівний переклад: “Гера без Ероса – Ерос йде геть”. Майже 40% перекладачів не запропонували жодного варіанту перекладу, 20% прогнозовано вдалися до дослівного перекладу, решта намагалися скористуватися моделлю А, але з різним ступенем успішності: “Не слід вступати до шлюбу без кохання”, “Шлюб без кохання не триває довго”, “Наслідок шлюбу без кохання – відсутність кохання” і навіть: “Як птах без крил”. Цей приклад показує, як нечітке розуміння терміну (у даному випадку, “Гера”) стає причиною значних труднощів інтерпретації тексту оригіналу.

9. *Whether a man gives up Bacchus or Venus, depends on the vintage.* Очікувані варіанти перекладу: А) “Коли чоловік вирішує, що вибрати – жінку чи вино, він перш за все цікавиться їхнім віком.”; Б) дослівний переклад: “Вирішення чоловіком питання, кого кидати – Вакха чи Венеру, залежить від витримки (року виготовлення).” Ця фраза виявилася чи не найважчою, що пояснюється, крім наявності міфологічних алюзій, труднощами інтерпретації терміну *vintage*, внаслідок яких лише кілька піддослідних запропонували (невдало) власні варіанти перекладу: “Що обирає людина – загул чи любов – залежить від вина”, “Пити гірку чи напій богів – залежить від винограду”, “Підкорюється людина Бахусу чи Венері – залежить від ситуації”. Таким чином, акумулювання труднощів в одному реченні створює додаткові проблеми для перекладача.

10. *Mercury develops a man's mind, especially his imagination.* Очікувані варіанти перекладу: А) “Подорожування розвиває інтелект людини, особливо її уяву”; Б) дослівний переклад: “Меркурій розвиває інтелект людини, особливо її уяву.” Прогнозовано більше 60% студентів дали дослівний переклад, 20% відмовилися від перекладу, решта намагалися застосувати модель А, але невдало: “Зірки розвивають

розум людини, особливо її уяву” і навіть “Крадіжництво розвиває кмітливість” Очевидно, що помилки в інтерпретації цього речення пов’язані з не усвідомленням того, що Меркурій є покровителем не тільки торгівлі, але й подорожуючих.

11. *Aphrodite is one long sweet dream, but Hera is an alarm clock.* Очікувані варіанти перекладу: А) “Кохання – це довгий солодкий сон, а шлюб – будильник.”; Б) дослівний переклад: “Афродіта – це довгий солодкий сон, а Гера – будильник.” Лише 15% студентів застосували модель А при перекладі цієї фрази, ще 20% не змогли інтерпретувати значення міфологічних імен, близько 43% вдалися до дослівного перекладу, який, зважаючи на труднощі інтерпретації імені Гера (див. коментар до прикладу 8), не сприяє чіткості усвідомлення змісту висловлювання споживачами перекладу. Власне це відноситься і до імені Афродіта, який, як уже згадувалося вище (див.приклад 7), часто сприймається як синонім “краси”, а не “кохання”, що і спостерігаємо у прикладі, що розглядається. Це чітко помітно навіть на варіантах помилкової інтерпретації з боку перекладачів: “Краса присипляє, а шлюб пробуджує”, “Краса – довга солодка млість, а шлюб – тривога”. Траплялися й випадки, що свідчать про повну відсутність уявлення про зміст даних міфологічних термінів: “Молодість – чудовий довгий сон, а старість приходиться непомітно”. Варіанти перекладу цього речення переконливо свідчать про безпосередній зв’язок між структурою фонових знань перекладача та ступенем адекватності інтерпретації тексту-оригіналу.

12. *Dionysus drowned more people than Poseidon.* Очікувані варіанти перекладу: А) “У вині втопилося більше людей, ніж у морі”; Б) дослівний переклад: “Діоніс втопив більше людей, ніж Посейдон.” Цей приклад виявився одним з найпростіших: 50% студентів вдало застосували модель А, ще 30% вживали дослівний переклад, який у даному випадку може бути прийнятним, зважаючи на те, що хоча грецькі боги Діоніс та Посейдон і менш відомі широкому загалу ніж їхні римські відповідники Вахх та Нептун, все ж їх пізнають частіше, ніж, наприклад, Геру. Усього 14% мали проблеми з інтерпретацією терміну “Посейдон”, а 7 % - не змогли перекласти цю фразу взагалі. Таким чином, цей приклад є яскравим свідченням (від протилежного) залежності адекватності перекладу від наявності відповідних фонових знань.

13. *The danger is not what Pan will do with man, but what man will do with Pan.* Очікувані варіанти перекладу: А) “Не природа загрожує людині, а людина – природі.”; Б) дослівний переклад: “Небезпека полягає не в тому, що Пан зробить з людиною, а в тому, що людина зробить з Паном.” Найбільшою проблемою в даному випадку була інтерпретація терміну “Пан” як “природи” – його впізнали лише 15% перекладачів. Як завжди буває у подібних випадках, більшість (близько 40%) вдалася до дослівного

перекладу, решта (більш обережні) взагалі відмовилися від перекладу або (схильні до авантюризму) імпровізували: “Небезпека не в тому, що *багатство* зробить з людиною, а в тому, що людина зробить, маючи його” або “”Небезпека не в тому, що *дорога* зробить з людиною, а в тому, що людина зробить з нею.” Цей приклад наочно показує, як неусвідомлення змісту лише одного терміну приводить до помилкової інтерпретації висловлювання в цілому.

14. *Eos rises before I do, but I break even by retiring after she does.* Очікувані варіанти перекладу: А) “ Раніш ніж я встає зоря, та згодом поквитаюсь я – пізніш за неї ляжу спати”; Б) дослівний переклад: ”Еос встає раніше мене, але я згодом з нею поквитаюся, бо пізніше ляжу спати.” Як і в попередньому прикладі, нерозуміння значення лише одного терміну “Еос” (“зоря”) разом з ускладненою лексичною формою (*break even by retiring*) призвело до катастрофічних наслідків: більше 80% студентів відмовилися від спроби інтерпретації цього речення, решта імпровізувала, лише наближаючись до змісту: “Сонце встає і лягає спати раніше мене” і навіть “Півень встає раніше, але живе менше”.

15. *One good thing of meeting Pluto is that it is also the end of your taxes.* Очікувані варіанти перекладу: А) “У смерті є й позитивний бік – вона звільняє від потреби платити податки”; Б) дослівний переклад: “Зустріч з Плутоном має й позитивний бік – більш не треба платити податки.” Плутон, бог підземного царства, що в даному реченні символізує смерть, виявився досить знайомим більшості студентів. Як наслідок, більше 35% вдало застосували модель А, ще 20% вдалися до більш-менш прийняттого у даному випадку дослівного перекладу, решта або відмовилися від перекладу (20%), або фантазували, віддзеркалюючи народні уявлення про сучасні реалії: “ Позитивний бік одержання багатства – не треба платити податки”, “ Пізнати глибини бізнесу – означає уникнути сплати податків”, “ *Плутовство* (шахрайство) має одну перевагу – не треба платити податки”. Останній приклад цікавий ще й інтерпретацією терміну *Pluto* за звуковою схожістю (“плутовство”).

16. *Harpy raises hell with a great many men while Hestia raises hell with only one.* Очікувані варіанти перекладу: А) “Погана жінка перетворює на пекло життя багатьох і багатьох чоловіків, тоді як порядна – лише одного”; Б) дослівний переклад: “Гарпія перетворює на пекло життя багатьох і багатьох чоловіків, тоді як Гестія – лише одного.” Зважаючи на невисоку частотність імен “Гарпія” (“стерва”) та “Гестія” (“берегиня домашнього вогнища”), та враховуючи додаткові труднощі інтерпретації завдяки наявності в реченні зворотів *a great many men* та *raises hell with*, неважко прогнозувати дію принципу кумулятивності, а отже – значні труднощі при перекладі цієї фрази. Лише 15% студентів наважилися на дослівний переклад, помиляючись при цьому у передачі

власних імен: “Гарпій” та “Харпі” замість “Гарпія” і “Хестія” замість “Гестії”. Решта або взагалі відмовилася від перекладу (65%) або імпровізували (20%): “ Є люди, які сваряться з усіма, а інші – лише з однією людиною”, “Внаслідок помсти до пекла відправляється багато людей, а правосуддя відправляє до пекла лише одну людину”, “ Аби позбавити життя, не потрібно багато куль – досить і однієї”.

17. *A Helios bath is the only bath that requires neither soap nor water.* Очікувані варіанти перекладу: А) “Лише для сонячної ванни не потрібні ні мило ні вода”; Б) дослівний переклад: “Ванна Геліоса є єдиною ванною, яка не потребує ні мила ні води.” Це речення є доказом від противного: наявність відповідних фонових знань сприяє адекватності перекладу. Значення “Геліосу” як сонця виявилось добре знайомим для більшості студентів, 75% відсотків яких успішно застосували в перекладі модель А, ще 10% вдалися до дослівного перекладу і лише 15% не змогли перекласти це речення.

18. *When a man tries to drown his trouble, he never goes to Neptune.* Очікувані варіанти перекладу: А) “Коли чоловіку треба втопити власне горе, він шукає не воду”; Б) дослівний переклад: “Коли чоловік намагається втопити власні проблеми, він ніколи не йде до Нептуна.” Зважаючи на загальновідоме значення Нептуна, неважко пояснити високий відсоток дослівного перекладу (75%), решта дещо віддалилася від первісного змісту: “Намагаючись вирішити власні проблеми, ми не стрибаємо в річку”, “Хочеш вирішити проблему – не лий воду”. Загальна стратегія в цьому випадку така ж, як і в попередньому прикладі.

19. *Asclepius is God's enemy as he fights to ruin God's plans.* Очікувані варіанти перекладу: А) “Лікар – є ворог божий, бо робить усе, аби зірвати плани божі.”; Б) дослівний переклад: “Асклепій – ворог бога, бо робить усе, аби зірвати його плани.” Приймаючи до уваги, що усвідомлення “Асклепія” як грецького бога медицини є набагато гіршим, порівняно з його римським відповідником Ескулапом, можливість адекватного перекладу цього речення викликає сумніви, що й підтвердилося в інтерпретаціях перекладачів. Лише 15% студентів успішно застосували модель А, близько 20% - дослівний переклад, 50% відмовилися перекладати це речення, решта – імпровізувала: “Ніхто не порушить плани божі” або “Зло – ворог добра, бо намагається його збороти”.

20. *Apollo makes up in height for what he lacks in length.* Очікувані варіанти перекладу: А) “Щастя триває недовго, зате яке це насичене відчуття!”; Б) дослівний переклад: “Аполлон компенсує брак тривалості надмірною висотою.” Дане речення є надзвичайно складним для інтерпретації, бо дослівний переклад виглядає як набір слів, сукупність яких не має великого сенсу. Це пояснюється кумуляцією труднощів різного рівня, яка, як

уже згадувалося вище, є вірною ознакою складності інтерпретації. Крім того, Аполлон традиційно асоціюється з красою, а його символізування світла, гармонії і щастя усвідомлюється набагато гірше. Дія кумулятивного принципу у цьому випадку закономірно привела до наявних результатів: 50% студентів відмовилися від перекладу, а решта фантазувала ближче чи далі від оригіналу: “Краса є дійсно високою, але нетривалою”, “Те, чого деяким не вистачає в силі, вони намагаються компенсувати довжиною”, і навпаки: “Зріст Аполлона компенсує те, чого йому не вистачає в довжину”, “Беремо силою ті фортеці, які не можна взяти хитрістю”, “Нестачу талану можна компенсувати тяжкою працею”, “Закохані ідеалізують своїх коханих” і навіть “Хоч малий, та в’юнкий”.

21. *Moirai is the irony that permits us to kill time before time kills us.* Очікувані варіанти перекладу: А) : “Іронія долі: людині дозволено вбивати час, перш ніж він вб’є людину”; Б) дослівний переклад: “Мойри – це іронія, яка дозволяє нам вбивати час, перш ніж час вб’є нас.” Головною перешкодою вірної інтерпретації цього речення є усвідомлення Мойр як “долі”, бо Мойри, як і їхні відповідники “Парки” у римській міфології є не надто частотними іменами. До того ж контекст у цьому випадку не дуже прозорий, аби вивести це значення безпосередньо з речення. Зважаючи на це, результати перекладу виглядають достатньо закономірними: 15% студентів успішно застосували модель А, близько 20% - дослівний переклад, решта відмовилася від перекладу взагалі.

Перелік виразів подібного типу можна було б продовжити, але видається, що і наведених цілком достатньо, аби переконатися, що наявність фонових знань з міфології є абсолютно необхідним компонентом перекладацької компетенції. Слід зауважити, що для формування такого компоненту доцільно не розширювати обсяг курсу зарубіжної літератури, як це може здатися з логіки викладу цієї статті, а вводити відповідні елементи до практичних курсів англійської мови і теорії та практики перекладу, тим більше, що деякі аспекти проблеми, що розглядається (наприклад, вимова та орфографічні особливості написання імен відповідних богів та міфічних істот), взагалі залишаються без уваги в курсі літератури, що і підтвердили результати нашого дослідження (більш докладно – див. [2]). Попереднім доказом більшої ефективності пропонуваного шляху є той факт, що введення інформації про пантеони античних, давньогерманських та давньоукраїнських божеств у вигляді порівняльної таблиці, яке забрало усього лише дві академічні години в курсі теорії та практики перекладу, привело до того, що під час підсумкового тесту, який за змістом був ідентичний тому, що використовувався на п’ятому курсі (див. вище), студенти третього (!) курсу показали середній результат у 67% правильних відповідей. Просте порівняння з результатами

п'ятикурсників (див. вище) говорить само за себе. З іншого боку, це не означає ігнорування курсу зарубіжної літератури, координування змісту якого з курсами практики англійської мови та перекладу, є п е р с п е к т и в н и м резервом підвищення ефективності навчання майбутніх перекладачів.

Література: 1. Черноватий Л.М. матеріалів // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна. – 2004. – №611. – С.3-7; 3. Черноватий Л.М., Варенко Т. К. Фонові знання у галузі міфології як складова перекладацької компетенції // Вісн м. В.Н.Каразіна. – 2003. – №609. – С.3-6.